

OSMANLI BANKASININ MERKEZ BANKASI FONKSİYONU (1863-1875)¹

Kaya BAYRAKTAR

Uşak Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
1 Eylül Kampüsü D-1 Blok Kat:3 Uşak
kayabayr@gmail.com

Özet

Modern anlamda merkez bankalarının ortaya çıkışı daha çok 20. yüzyıla has bir olgu olmakla birlikte 19. yüzyılda yaşanan tartışmalar merkez bankacılığının şekillenmesi açısından oldukça önemlidir. Banknot ihraç imtiyazının merkez bankalarına hasredilmesi ile merkez bankaları bankacılık sistemleri üzerinde başrol oynayan bir sürece doğru ilerlemiştir. Avrupa'daki çağdaşlarına paralel olarak Osmanlı Bankası 1863 yılında banknot ihraç imtiyazını elde ederek faaliyete geçmiştir. Buna karşın çağdaşlarının izlediği yolu izlemeyerek tam bir merkez bankasına dönüşmemiştir. Bunun en önemli nedeni bankanın yabancı sermayeli bir banka olması, ticari ve tesis bankacılığı fonksiyonunun merkez bankacılığı fonksiyonuna baskın çıkmasıdır. Devletin içinde bulunduğu mali koşulların yetersizliği ise gerçek anlamda bir merkez bankasının kurulmasını engellemiş, devlet Osmanlı Bankası'nın kendisine sunduğu imkanlarla yetinmek zorunda kalmıştır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Bankası, merkez bankacılığı, banknot ihracı

Alan Tanımı: İktisat (İktisat Tarihi, Finans Tarihi, Para Tarihi)

---

¹ Bu çalışma TÜBİTAK SOBAG-108K571 nolu ve "Osmanlı Finans Sisteminde Çağdaşlaşma: Para, Banka ve Borsa Alanında Gelişmeler(1840-1875)" isimli proje kapsamında hazırlanmıştır. Katkılarından dolayı adı geçen kuruma teşekkür ederim.

THE IMPERIAL OTTOMAN BANK AND IT'S CENTRAL BANKING FUNCTION (1863-1875)

Abstract

Although emergence of central banks in the modern sense is a 20th century phenomenon, discussions in the 19th century played a very important role in shaping central banking. With the entitling of central banks to the privilege of issuing money, they started to move into a process in which they played a central role in banking systems. In parallel to its European contemporaries, the Ottoman Bank started its operation in 1863 with the privilege to issue money. However, it did not follow its contemporaries in its functions and was not able to transform into a full central bank. The most important reasons for this failure were the fact that the bank was owned by foreign capital, and that its commercial and institutional banking aspects dominated its central banking activities. Lack of funding from the state due to its adverse fiscal condition prevented establishing a real central bank, and the state had to settle for what the Ottoman Bank provided for it.

Keywords: *Imperial Ottoman Bank, central banking, issuing banknotes*

JEL Classification: N25, N45

1.GİRİŞ

On dokuzuncu yüzyıl merkez bankacılığının şekillenmesi açısından önemli bir yüzyıldır. Yüzyılın ortalarında banknot ihracının tekelleştirilmesine yönelik görüşlerin baskın çıkması ile başlayan süreç bu bankaları yüzyılın son çeyreğinde diğer bankaların likidite kaynağı haline dönüşmesine yol açmıştır. Bu dönüşüm aynı zamanda zikredilen yüzyılda hayata geçirilen para reformlarının bir uzantısı olup bu bankalara milli ekonomilerin hedeflerinin gerçekleştirilmesinde önemli fonksiyonlar yüklemiştir(Helleiner, 2003:6-11). 20. yüzyılda ise kambiyo düzeni ve fiyat istikrarının sağlanması merkez bankalarının temel fonksiyonu haline gelmiştir. Bu nedenle bir bankanın merkez bankası fonksiyonunun değerlendirilmesi günümüzde nihai hale gelen fonksiyonları üzerinden değil, tarihi süreçteki gelişmeler çerçevesinde yapılmalıdır. Bu çerçevede 19. yüzyılın üçüncü çeyreği için bakılacak fonksiyonlar banknot ihraç imtiyazı, devlet adına hangi görevlerin üstlenildiği ve piyasa ile ilişkileridir. 1863 yılında imtiyaz olarak faaliyete geçen Osmanlı Bankası'nın merkez bankacılığı fonksiyonu da ancak bu üç cepheden bakılarak analiz edilebilir.

2.OSMANLI BANKASI VE BANKNOT İHRACI

On dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısına doğru serbest bankacılar ile merkez bankacılar arasındaki yapılan tartışmanın merkez bankacılar lehine sonuçlanması ile Bank of England 1844 yılında İngiltere’de tek elden kağıt para ihraç imtiyazı kazanmış, bunu 1848 yılında Banque de France izlemiştir. Bu tarihten sonra kurulan merkez bankaları bu genel akıma uygun şekilde daha kuruluş aşamasında banknot ihraç imtiyazı ile kurulur hale gelmişlerdir. Bu bankalar tarafından ihraç edilen banknotlar ise günümüzdeki itibari kağıt para olmayıp istenildiğinde karşılığının madeni para cinsinden ödendiği tam konvertibl kağıt paralar niteliğindedir(Capie, Goodhart, Fischer and Schnadt, 1997:6).

Osmanlı Bankası da 1863 yılında kurulurken Osmanlı Devleti’nden bu imtiyazı elde ederek kurulmuş bir banka olup, ihraç edeceği banknotlar banka imtiyaznamesinin 9. maddesi gereği tam konvertibl kağıt para niteliğindedir. Ancak bankanın çıkaracağı kağıt paranın sadece çıkarıldığı mahallerde *yasal ödeme aracı(legal tender)* olarak kabul edilmesi banknot ihraç imtiyazını kısıtlayan bir faktör olduğu ve bankanın şube ağı genişledikçe banknotların kullanım alanının tedrici olarak genişleyeceğini göstermektedir. Bankanın ihraç edeceği banknotlara yönelik getirilen diğer kısıtlama ise 200 kuruştan daha düşük değerlerde basılamamasıdır. Banka faaliyetinin ilk iki yılında tedavüle süreceği banknotların %50 si, takip eden yıllarda ise %33 ü oranında kasasında nakit rezerv tutacaktır. Bu çerçevede 1863 yılı sonuna doğru İstanbul’da 30.000 Osmanlı liralık banknot ihraç edilmiştir. Yine 1864 yılından 1869 yılına kadar geçen dönemde İzmir Şubesi tarafından kademeli olarak 66.000 Osmanlı liralık banknot tedavüle sürülmüştür. Bunun dışında 1868 yılı ortalarına doğru İstanbul’da 50.000 liralık 5 liralık, 1869 yılı ortalarında ise daha önce tedavüle sürülen 200 kuruşluk banknotlar yerine 40.000 liralık banknotlar tedavüle sürülmüştür. Banka tarafından 1874 yılı başında tedavüle çıkarılması düşünülen 1 liralık banknotlar ise ancak 1880 yılı ortalarında ihraç edilebilmiştir(İ.HR, 333/21444-1²; A.MKT.MHM, 318/65; HR.TO, 378/45, 378/66; RCH, 900; Eldem, 1998:20-23;40-43; 72-73;104-107).

Genel olarak bankanın banknot ihraçlarına bakıldığında İstanbul’daki ilk ihracın başarılı olmadığı, İzmir ihracının daha başarılı olduğu görülmektedir. İstanbul piyasasındaki başarısızlığın genel sebebi önceki dönemde yaşanan kötü bir kaime tecrübesi ve bunun bankanın faaliyete geçmesinden kısa bir süre önce tedavülden

---

² Başbakanlık Osmanlı Arşivi belgeleri ile Osmanlıca gazetelere ilişkin referanslar metin içerisinde kısaltma olarak verilmiştir. Bu referansların tam açılımları kaynakçada yer almaktadır.

kaldırılmış olması nedeniyle hala hafızalarda yerini korumasıdır. Diğer bir neden ise bankanın yabancı bir ülkede faaliyet göstermesi nedeniyle muhafazakar bir politika izlemesidir. Teorik olarak banka koyduğu sermayenin ilk iki yılında 2, sonraki yıllarda 3 katı banknot ihraç edebilecek olmasına rağmen fiili tedavül rakamları oldukça düşük seviyelerde gerçekleşmiştir. Özellikle taşra bölgelerinde ekonomik faaliyetlerin tarım sezonu ile sınırlı olması, şubelerde nakit rezerv tutmanın maliyetini arttırdığından banka banknot ihracını merkezle sınırlamayı tercih etmiştir. Ayrıca 200 kuruşluk banknotların gündelik alışverişler için fazla büyük, büyük ticari ödemeler için ise düşük tutarlı olması da kullanımının daha dar kalmasına yol açmıştır (Eldem, 1998:12-13; Eldem, 1999:113-123; Clay,1993:104-110; Autheman, 2002:63-64; Biliotti, 1909:139-153; Pelin, 1341:1075-1076; Bayraktar, 2002:137-141).

Tablo 1 Osmanlı Bankası Banknot İhraç Hacmi (1863-1875) (Osmanlı Lirası)

Yıllar	İstanbul İhracı	İzmir İhracı	Toplam İhraç	İstanbul Tedavülü	İzmir Tedavülü	Toplam Tedavül	Tedavül/İhraç (%)
1863	29.992	-	29.992	8726	-	8.726	29,09
1864	29.992	10.000	39.992	2136	5.300	7.436	18,59
1865	29.992	26.000	55.992	42	25.188	25.230	45,06
1866	29.992	46.000	75.992	62	39.823	39.885	52,49
1867	29.992	51.686	81.678	38	42.456	42.494	52,03
1868	50.002	57.686	107.688	50.000	46.549	96.549	89,66
1869	239.985	65.686	305.671	218.900	27.500	246.400	80,61
1870	239.907	65.686	305.593	29.804	38.727	68.531	22,43
1871	239.903	65.686	305.589	119.084	15.017	134.101	43,88
1872	239.896	65.686	305.582	?	?	247.600	81,03
1873	239.890	65.686	305.576	220.727	2.101	222.828	72,92
1874	339.540	65.686	405.226	324.109	476	324.585	80,09
1875	438.498	65.686	504.184	108.644		109.000	21,62

Kaynak: Eldem, 1999:482; Clay, 1993:107. Tedavül rakamları ilgili yıl sonu rakamlarıdır.

Osmanlı Bankası tarafından yapılan banknot ihraçlarının Osmanlı para piyasası içerisindeki yerine yönelik yapılan hesaplamalarda söz konusu tablo daha net bir şekilde görünmektedir. Örneğin bankanın faaliyete geçtiği 1863 yılı için Osmanlı Bankası banknotlarının toplam para miktarı içerisindeki payı % 0,0376; 1875 yılında ise % 0,8 dir. Söz konusu rakamlar Tanzimat dönemi için bankanın banknot ihraç yetkisinin kayda değer bir etki yaratmadığını ortaya koymaktadır (Al, Akar ve Bayraktar, 2010).

3. OSMANLI BANKASI VE BABİÂLİ İLİŞKİLERİ

Merkez bankalarının en belirgin vasıflarından birisi devletin bankası olarak hareket etmeleridir. Bu kriter esas alındığında merkez bankacılığının tarihi 19. yüzyıl öncesine götürülebilir. Tarihi sürece bakıldığında merkez bankacılığının ilk nüvelerine bakıldığında devlet yönetimlerine finansman sağlamak olduğu açıktır. Ancak bu ilişki bir bankanın merkez bankasına dönüşmesi için yeterli değildir. Devlet yönetimleri birden çok banka ile kredi ilişkisine girebilir ve bu ilişki o bankalara devlet bankası olma vasfı kazandırmaz. Bu çerçevede merkez bankalarının devlet yönetimleri ile ilişkisini iki ana gruba ayırarak incelemekte yarar vardır. Birinci grup ilişkiler devletin merkez bankalarının sermaye ve yönetim yapıları içerisinde yeri ile karar ve faaliyetlerine ne ölçüde müdahale bulunduğuyula ilgilidir. İkinci grup ilişkiler ise merkez bankalarının devlet yönetimlerini finanse etme amacıyla girdikleri kredi ilişkileri, devlete ait hesapların tutulması, varlıkların muhafazası ve iç/dış borç servisine ilişkin işlemlerin yerine getirilmesidir. Merkez bankası niteliğinin kazanılması açısından birinci grupta yer alan ilişkiler ikinci grupta yer alanlara göre daha önemlidir. Osmanlı Bankası'nın merkez bankası niteliğinin her iki ilişki grubu açısından değerlendirilmesi bankanın merkez ne ölçüde merkez bankası fonksiyonu üstlendiğinin ortaya konulmasını sağlayacaktır.

Bilindiği üzere Osmanlı Bankası muteber İngiliz-Fransız yatırımcıların ortaklığı ile kurulmuş yabancı sermayeli bir bankadır. Bankanın söz konusu ortaklık yapısında zaman içerisinde değişim olmakla birlikte bu değişim daha çok iki ana sermayedar grubun sermaye içindeki paylarındaki değişimden kaynaklanmaktadır. Bunun doğal sonucu olarak bankanın faaliyetleri sonucunda ürettiği karlar hissedarlarına ait olup devlete ayrılan bir pay bulunmamaktadır. Yine sermaye yapısına paralel olarak bankanın yönetim kurulu ve üst düzey yönetimi de hissedarlar tarafından belirlenmektedir. Milli banka imtiyazına karşın gerek komite ve alt komite gerekse banka müdür ve idare meclisi üyelerinin seçiminde Osmanlı hükümetinin herhangi bir yetkisi yoktur. Hükümetin tek yetkisi bankanın hukuken teftişini sağlayacak olan bir görevli(nazır) atanmasıdır. Bu kişinin bankanın işleyişine müdahale hakkı olmayıp, görevi sadece yapılan işlemlerin bilgisini edinme, faaliyetlerinin nizamnameye uygun yürütülmesini gözetmektir. Thobie'nin verdiği bilgilere bakılırsa bu yetkinin de tam olarak kullanılmadığı anlaşılmaktadır (Thobie, 1977:84)

Literatürde Osmanlı Bankası'nın devlet bankası yönü ele alındığında üzerinde en çok durulan konu bankanın hükümetin bankacılık işlemlerini yerine getirilmesi ve hazinedarlık görevleridir. Osmanlı hükümetinin banka ile ilişkisi dört başlık

altında ele alınabilir: (1) Kredi ilişkisi, (2) devlet gelirlerinin hükümet adına şubeler aracılığı ile tahsili ve merkeze nakli ya da tersi, (3) devletin iç ve dış borç servisine dair işlemlerin gerçekleştirilmesi, (4) hükümete mali konularda danışmanlık, önerilerde bulunma vb.

Banka kuruluş şartları gereği Osmanlı hükümetine yıllık %6 faiz ve azami 500.000 sterlin tutarında kredi tahsis edecektir. Kredinin teminatını devlet gelirleri oluşturacak ve bankanın uygun görmesi ile kredi limiti yükseltilebilecektir. Nitekim 1869 yılında banka imtiyazına ilişkin bazı maddelerin değiştirilmesi sırasında kredi limiti aylık 300.000, yıllık 1.800.000 sterline; 1875 yılında ise kredi limiti 2.700.000 sterline yükseltilmiştir.

Tablo 2 Osmanlı Bankası ve Hükümete Avanslar(£)

Yıllar	Kredi Tutarı(1)	Banka Bilanço	Kredi/Bilanço(%)	Osmanlı Devleti Bütçesi(2)	Kredi/Bütçe(%)
1863	407.018	3.309.372	12,3	13.684.271	2,97
1864	246.302	4.454.329	5,5	14.737.364	1,67
1865	453.759	4.029.499	11,3	13.868.934	3,27
1866	198.114	4.349.073	4,6	141.68.786	1,40
1867	195.519	4.683.724	4,2	14.527.217	1,35
1868	292.229	5.476.342	5,3	16.598.805	1,76
1869	2.202.909	8.432.359	26,1	16.137.677	13,65
1870	1.534.179	6.893.243	22,3	16.722.555	9,17
1871	2.206.146	6.861.143	32,2	17.455.286	12,64
1872	425.453	6.079.184	7,0	18.761.100	2,27
1873	1.702.863	7.578.531	22,5	19.181.159	8,88
1874	4.299.432	16.512.523	26,0	22.552.200	19,06
1875	3.946.335	9.649.122	40,9	21.711.764	18,18

Kaynak: Eldem, 1999:495; Güran, 2003:8. (1) Osmanlı hükümetinin bankadan kullandığı kredi tutarı ilgili yıl sonunda bilançoda görülen rakamdır.(2) Osmanlı bütçesine ilişkin rakamlar tahmini gelir rakamlarıdır.

Bütçe rakamları ile karşılaştırıldığında ilk yıllarda çok fazla önemli olmayan banka kredisi önemli bir kalem haline gelmiştir. Bazı yıllarda kredi limitinde aşımalar yaşanmış olup bu dönemler muhtemelen Osmanlı hükümetinin mali açıdan çok sıkıntıya girdiği tarihlere denk gelmektedir. Bu durum bankanın hükümete karşı çok katı bir tutum içerisine girmediğini göstermesi açısından önemlidir. Diğer taraftan devlete açılan kredilerin banka bilançosu içerisindeki ağırlığına bakıldığında bankanın en önemli müşterisinin Osmanlı hükümeti olduğu görülmektedir. Ayrıca bankadan kullanılacak kredi haricinde Maliye Nezareti tarafından çıkarılan en fazla 90 gün vadeli ve %6 faizli sergilerin banka

tarafından ıskontoya kabul edilmesi Osmanlı maliyesi için esneklik sağlayan bir enstrüman olmuştur(A.MKT.MHM, 100/98, 289/69, 479/72; İ.DH, 559/38970, 584/40668, 645/44869, 651/45288, 703/49218, 706/49440; İ.MMS, 36/1477; HR.TO, 378/9, 378/12, 378/30, 378/37, 378/38, 378/42, 473/57, 494/47, 494/56, 121/75; Y.EE, 84/87, Ölçer, 1989:17-86)

Bankanın hükümetle arasındaki ilişkinin ikinci grubunu devlet adına tahsilatların gerçekleştirilmesi ve hükümet tarafından gönderilecek ödeme emirlerinin yerine getirilmesidir. “*Hazine sarraflığı*” fonksiyonu çerçevesinde banka şubeleri aracılığı ile devlete ait bütün gelirlerin teslim alınmasını ve bu gelir üzerine Maliye Nezareti tarafından kendisi üzerine keşide olunan havalesi ödeme görevini yerine getirecek, bu hizmetleri karşılığında ise yıllık 20.000 sterlin komisyon alacaktır. Bankanın hükümet adına yerine getirilmesini üstlendiği önemli bir hizmet ise iç ve dış borçların servisidir. 1863 imtiyaznamesinin 14. maddesinde yer alan düzenleme çerçevesinde banka iç borçların anapara ve faizlerinin ödenmesi, dış borçların faiz ve anaparalarına mahsuben hükümet tarafından verilecek tutarların naklini banka gerçekleştirecektir. Bu iki hizmet grubu için hükümet bankaya %1 komisyon verecektir. Söz konusu komisyon oran ve tutarları imtiyaznamenin bazı maddeleri üzerinde 1869 yılında yapılan değişiklik ile indirim tabi tutulmuştur. Yeni düzenleme ile bankanın alacağı %1 lik komisyon %0,5 e, 20.000 sterlinlik tutar ise 20.000 Osmanlı lirasına indirilmiştir(İ.DH, 622/43287:4.11.1870). Başlangıçta sadece hükümetin vereceği tutarların ödenmesi ya da naklini üstlenme şeklindeki bu düzenleme 1866 yılında banka ile hükümet arasında imzalanan yeni anlaşma ile daha ileri bir noktaya taşınmıştır. Bu anlaşma ile söz konusu gelir karşılıklarının ilgili borçların ödenmesinden sonra kalan tutarlar bu anlaşma ile iç borçlanma tahvillerinin(esham-ı umumiye) anapara ve faiz ödemelerine tahsis edilmiş, bankanın bu konuda yapacağı işlemlerin düzenli olarak kamuoyu ile paylaşılmasına karar verilmiştir. Banka ile Osmanlı hükümetinin bu yönde bir düzenlemeye gitmesinin nedeni, dış borçlar ile esham-ı umumiye faiz ve anapara ödemelerinin bir düzene kavuşturulması ve yatırımcılara zamanında ödeme yapılmasıdır. Bu çerçevede banka söz konusu düzenlemeye uygun şekilde gazeteler yoluyla kamuoyuna düzenli bilgilendirmeler yapmıştır. Osmanlı Bankası'nın hükümetle ilişkilerinin diğer bir boyutunu ise iç ve dış borçlanmalara aracılık ya da üstlenme, hükümetle olan ilişkileri olmak üzere bazı konularda önerilerde bulunma vb. konular oluşturmaktadır. Banka kuruluşundan 1875 yılına kadar geçen süreçte Osmanlı Devleti'nin iç ve dış borçlanmalarında önemli bir rol üstlenmiştir(HR.TO, 378/49, 511/83, 512/26, 515/61; İ.DH, 622/43287,

630/43816, 664/46239; İ.MMS, 35/1473; TV, 1564; RCH, 322, 1114, 2701³; AI,2007:129-133).

Buna karşın banka ile hükümet arasında zaman zaman imtiyazname kurallarının ihlal edildiği ya da fazla komisyon alındığına dair zaman zaman ihtilaflar yaşanmış, banka kendisine tanınan hakları sonuna kadar savunmuştur. Diğer taraftan devlet bankası olmasına karşın Osmanlı hükümetinin bankayı devre dışı bırakarak başka banka ya da finansal araçlara yönelmesi hükümetin bankadan beklentilerinin tam olarak karşılanmadığı şeklinde de yorumlanabilir(HR.TO, 378/53; İ.DH, 622:43230).

4. OSMANLI BANKASI'NIN PİYASAYLA İLİŞKİLERİ

Tanzimat dönemi açısından bakıldığında Osmanlı bankacılık sisteminin belirli bir büyüklüğe ulaşamadığı söylenebilir. Osmanlı Bankası, kurulduğu tarihte sistemin tek bankası olup, sonrasında banka sayısının artmasına karşın devlet bankası olarak diğer bankalar üzerinde onlara likidite kaynaklığı yapacak bir pozisyonu bulunmamaktadır. Gerek bankanın kuruluşuna ilişkin gerek 1863 gerekse 1875 yılındaki imtiyaznamelerinde bu hususa değinilmemiştir. Bu nedenle Osmanlı Bankası'nın piyasa ile olan ilişkileri iskonto oranı ve faiz oranının belirlenmesi ve devlet iç borçlanma senetleri için düzenli bir piyasanın oluşmasına katkıları yönünden değerlendirilebilir.

Bankanın 1863 imtiyaznamesinin 8. maddesinde, tüccar senetlerini iskontoya kabul edeceği belirtilmektedir. Yine 13. madde çerçevesinde Maliye Nezareti tarafından çıkarılan %6 ve 90 gün vadeli sergiler banka tarafından iskonto edilecektir. Banka, piyasa için iskonto kurallarını statüsünde belirtilen şekilde belirlemeye çalışmakla birlikte faaliyete geçmesinden sonra söz konusu kuralları harfi harfine uygulamakta zorluk çektiği anlaşılmaktadır. Nitekim 1863 yılı sonuna doğru Osmanlı hükümetine başvurarak statünün zikredilen maddesinde değişiklik talep etmiş, iskontoya alınacak senetlerde üç imza yerine iki imzanın yeterli görülmesini talep etmiştir (HR.TO, 377/38). Bankanın piyasa üzerinde yönlendirici olduğu diğer bir faktör ise açacağı krediler için belirlediği faiz oranıdır. Bankanın 1863 statüsünün 2. maddesindeki düzenlemeye göre banka 90 gün vade ile teminat mukabilinde marjlı krediler açabilecektir. Bankanın açacağı kısa vadeli krediler ile iskontoya kabul ettiği senetlerin sürelerine bakıldığında bankanın piyasa için kısa vadeli iskonto-faiz oranını belirlediği söylenebilir.

---

³ Osmanlı Bankası 1866 yılından itibaren düzenli olarak Ruznamçe-i Ceride-i Havadis başta olmak üzere gazetelerde yapılan anlaşmaya uygun olarak kamuoyunu bilgilendirmiştir. Yer kısıtından dolayı ilgili gazetenin sadece üç nüshasına atıf yapılmıştır.

Bankanın faaliyete geçtiği dönemde piyasada para ikrazı işlemlerine yönelik murabaha düzenlemesinin yapılması bunu destekler bir yapıdadır (HR.TO, 269/48; 490/103). Bankanın ticari senetlerle krediler için belirlediği kurallar piyasada modern bankacılık usullerinin yerleşmesine yardımcı olduğu gibi faiz oranı-ıskonto oranının kredi hacminin genişletilip daraltılmasında bir enstrüman olarak kullanılmasının önünü açtığı söylenebilir.

Diğer taraftan Maliye Nezareti tarafından ihraç edilen sergiler ile iç ve dış borçlanma senetlerinin ıskontoya kabulü, söz konusu senetler için ikinci el piyasa yaratacağından Osmanlı Bankası'nın belirleyeceği ıskonto oranları ile bu senetlerin piyasadaki hacim ve kıymetlerinin belirlenmesine katkıda bulunacağı düşünülebilir. Ancak banka tarafından bu tür enstrümanların kullanıldığına dair bilgi ve belge bulunmamaktadır. Osmanlı Bankası'nın piyasa ile olan ilişkileri konusunda üzerinde durulabilecek son bir nokta ise bankanın mali tablolarının düzenli olarak dönemin gazetelerinde yayınlanarak kamuoyuna duyurulmasıdır. Piyasadaki aktörler için bankaya ilişkin bilgilerin bu şekilde duyurulması şeffaflık açısından önemlidir(CH, 1173, 1188; RCH, 5, 2034, 2566, 2597, 2641, 2645).

5. DEĞERLENDİRME

Osmanlı Bankası'nın devlet bankası imtiyazı alarak faaliyetine başladığı 1863 yılında çizilen hedefler ile bankanın 1875 yılına kadar geçen dönemde gerçekleşen faaliyetleri karşılaştırıldığında belirgin bir şekilde farklılığın olduğu söylenebilir. Osmanlı Bankası, hem ticari banka, hem tesis bankası hem de devlet bankası fonksiyonlarını üzerinde barındıran bir bankadır. Aynı dönemde Avrupa'daki benzer bankalar ticari bankacılık fonksiyonlarından sıyrılarak diğer bankalar üzerinde sistemi yönlendiren modern merkez bankalarına dönüşürken; Osmanlı Bankası'nın ticari ve tesis bankacılığı merkez bankası fonksiyonuna baskın çıkmış daha farklı bir sürece doğru gelişme göstermiştir. Osmanlı Bankası çağdaşı olan bankalar gibi banknot ihraç imtiyazı ile kurulmasına karşın bu fonksiyonunu 1863-1875 döneminde etkin şekilde kullanamamıştır. Gerek bankanın muhafazakar bir politika izlemesi gerekse bankanın kuruluşundan önce yaşanan kaime tecrübesinden kaynaklanan nedenlerle Osmanlı Bankası banknotları para piyasası içerisinde oldukça düşük tutarlarda kalmıştır.

Bankanın hükümetle kurduğu ilişkiler hükümetin kamu maliyesi yönetiminde kolaylık ve esneklik sağladığı gibi kendisi açısından da en önemli kar kaynağı olmuştur. Ayrıca hükümet adına gelirlerin toplanması ve ödemelerin yapılması, iç ve dış borç ödemelerinde bankanın etkinliği giderek artmış, 1875 yılına gelindiğinde Osmanlı kamu maliyesinin en önemli aktörlerinden biri olmuştur. Bankanın piyasayı yönlendirici etkisi ise banknot ihracında olduğu gibi sınırlı

kalmıştır. Bunun nedeni Osmanlı Bankası'nın sistemin ilk bankası olmasıdır. Yine de bankanın iskonto ve faiz oranları piyasaya belirli kuralların yerleşmesi açısından yardımcı olmuştur. Bankanın sermaye ve yönetim yapısı ise gerçek anlamda merkez bankasına dönüşmesinin önündeki en önemli engeldir.

KAYNAKÇA

a-Başbakanlık Osmanlı Arşivi Belgeleri ve Gazeteler

(Kullanılan belgelerin numaraları ile gazete sayıları metin içerisinde verilmiştir)

İrade-Meclis-i Vala(İ.MVL)

İrade-Meclis-i Mahsus(İ.MMS)

İrade-Dahiliye(İ.DH)

Hariciye Tercüme Odası(HR.TO)

Sadaret Mektubi Kal. Nezaret ve Deva'ir Evrakı (A.MKT.NZD)

Sadâret Mektubî Kalemi Mühimme Kalemi Belgeleri (A.MKT.MHM)

Yıldız Esas Evrak(Y.EE)

Takvim-i Vekayi(TV)

Ceride-i Havadis(CH)

Ruzname-i Cer. Havadis(RCH)

b-İkincil Kaynaklar

Al, Hüseyin. Uluslararası Sermaye ve Osmanlı Maliyesi, 1820-1875, Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi Yayını, İstanbul, 2007

Al, H., Akar, Ş.K. ve Bayraktar, K. Tanzimat Dönemi Finansal Reformlar, Kısım 1: Merkez Bankası Kurma Girişimleri, TÜBİTAK SOBAG 108K571 Nolu Proje, 2010

Al, H., Akar, Ş. K. ve Bayraktar, K. Tanzimat Dönemi Finansal Reformlar, Kısım 3: Meskûkât Reformu, TÜBİTAK SOBAG 108K571 Nolu Proje, 2011

Autheman, André. Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Osmanlı Bankası, Bank-ı Osmani -i Şahane, (Çev.Ali Berktaş), Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi Yayını, İstanbul, 2002

Bayraktar, K. "Osmanlı Bankası'nın Kuruluşu", Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt 3, sayı:2, 2002,ss.71-88,

- Biliotti, A. *La Banque Impériale Ottomane*, Paris, 1909
- Capie, F., Goodhart, C., Fischer, S., Schnadt, N. *The Future of Central Banking, The Tercentenary Symposium of the Bank of England*, Cambridge University Press, Cambridge, 1997
- Clay, Christopher. "The Banknotes of the Imperial Ottoman Bank, 1863-1876", *New Perspectives on Turkey*, Fall 1993, ss.102-118
- Eldem, Edhem. *Osmanlı Bankası Banknotları (1863-1914)*, Osmanlı Bankası Yayını, İstanbul, 1998
- Eldem, Edhem. *Osmanlı Bankası Tarihi*, (Çev. Ali Berktaş), Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi Yayını, İstanbul, 1999
- Güran, Tevfik. *Osmanlı Malî İstatistikleri: Bütçeler, 1841-1918; DİE Tarihi İstatistikler Dizisi 7*, Ankara, 2003
- Helleiner, Eric. *The Making of National Money: Territorial Currencies in Historical Perspectives*, Cornell University Press, Ithaca, 2003
- Ölçer, C. *Osmanlı Bankası Aracılığı ile Yapılan Osmanlı Devleti Borç Anlaşmaları*, 2 Cilt, Yenilik Basımevi, İstanbul, 1989
- Pelin, İ.F. "Osmanlı Bankası", *İ.Ü. Hukuk Fakültesi Mecmuası*, Sayı 21, 1341, ss. 1072-1089
- Thobie, Jacques. *Intérêts et Impérialisme Français dans l'Empire Ottoman*, Paris 1977.